
UDK 808.62-41:801.316.3
Stručni rad

Prihvaćeno 23.12.1999

Vesna Deželjin
Filozofski fakultet, Zagreb
Hrvatska

NEKOLIKO NAPOMENA O IZGOVORU STRANIH RIJEČI S POSEBNIM OSVRTOM NA FRIKATIVE I AFRIKATE

SAŽETAK

Unatoč tome što je hrvatski jezik standardiziran već više od dvjesto i pedest godina, postoje elementi koji obvezuju da se tome problemu uvijek ponovno vraćamo. Jedno od područja hrvatskoga jezika na kojemu se u praktičnom, svakodnevnom životu nerijetko uočavaju nedosljednosti pa čak i manjak sistematičnosti jest izgovor stranih riječi.

Na temelju nekoliko dobro poznatih i čestih primjera stranih riječi u hrvatskom, posebno izdvojenih za ovu prigodu (sve riječi sadrže u sebi neki frikativ ili afrikatu), iznose se zapažanja o kriterijima izgovora u trenutku prihvaćanja neke strane riječi, kao i razlozi prevladavanja nekog kriterija u odnosu na druge.

Ključne riječi: izgovor stranih riječi, hrvatski jezik

Olakšana i slobodna komunikacija između civilizacija i naroda omogućava i potiče protok i upoznavanje pripadajućih jezika.

Tijekom duljeg niza godina, radeći i slušajući studente romanskih jezika, poglavito talijanskog, a donekle i španjolskog jezika, prikupljen je skroman broj primjera riječi s tih govornih područja, za koje se pokazalo da izazivaju mnogobrojna pitanja u studenata tih jezika, i to u trenutku kad ih valja izgovoriti u kontekstu hrvatskoga jezika i komunikacije na hrvatskom. Svojevrsne teškoće i nepravilnosti uočavaju se i u jeziku spikera, komentatora i voditelja emisija u elektroničkim glasilima^{iv}, što je dokaz da postoje nejasnoće vezane za izgovor stranih riječi u hrvatskom jeziku. Pri tome ne mislimo na sve moguće prilike u kojima nejasnoće takve vrste mogu doći do izražaja, kao što su susreti s potpuno novim, nepoznatim nazivcima i imenima, nego na neke prilično česte primjere.

Iznijet ćemo stoga neka zapažanja u vezi s izgovorom afrikata i frikativa. Težnja nam je da ovaj rad bude prilog onim promišljanjima koja bi trebala umanjiti, pa i ukloniti, postojeće nedosljednosti u izgovoru stranih riječi u modernom hrvatskom jeziku.

Za ovu priliku odabrali smo nekoliko primjera koji naročito izazivaju pozornost:

a) elementi španjolskog jezika:

izgovor glasa predstavljena grafemom -s-:

Don José (lik iz Bizetove opere *Carmen*);

izgovor glasa predstavljena grafemom -z-:

Venezuela

Zapata (povijesna ličnost Meksika);

izgovor glasa predstavljena sekvencom grafema -c- + e,i:

Barcelona;

Cervantes;

b) elementi talijanskog jezika:

izgovor glasa predstavljena dvoslovom -zz-:

intermezzo;

mezzanino.

¹ Moramo, nažalost, reći da je za loš i netočan izgovor stranih riječi, a to su najčešće elementi onomastike, najodgovornija upravo nemarnost ljudi u elektroničkim glasilima. Jedan od najsvježijih primjera odnosi se na izgovor političara Pinocheta. Još nedavno gotovo svi najavljujući u elektroničkim glasilima izgovarali su ovo prezime ponajprije bez naglaska na zadnjem slogu, pa se moglo čuti [pi`notʃe] umjesto [pino`tʃe] ili eventualno [pino`ʃe], što je međutim i nadalje bilo netočno i neprihvatljivo jer se neopravdano izostavljalo finalno -t koje svakako valja izgovoriti. dakle, [pino`tʃet, pino`tʃeta].

Primjere ne povezuje nikakav kriterij osim već naznačenoga, a to je izgovor u hrvatskome jeziku. Naime, u jeziku iz kojega dolaze, izgovorit² ćemo ih na sljedeći način:

José [xo`se]
 Venezuela [bene`swela]
 Zapata [sa`pata]
 Barcelona [barθe`lona]
 Cervantes [θer`vantes]
 intermezzo [inter`međz:o]
 mezzanino [´međz:a,nino]

Iz predloženoga je vidljivo da dajemo standardni izgovor. U slučajevima španjolskog jezika rukovodimo se standardnim izgovorom koji dana riječ ima u matičnoj zemlji, tj. u Španjolskoj i to poglavito za riječi *Barcelona* i *Cervantes*, dok kod riječi koje potječu iz latinskoameričkog španjolskog dajemo neki srednji, najrasprostranjeniji izgovor. Pri tome upozoravamo da se razlika između europskog španjolskog i južnoameričkog španjolskog dobrim dijelom očituje upravo u različitom izgovoru fonema obilježena sekvencom -zz-.

Usporedimo li, međutim, s ovime uvriježeni izgovor u hrvatskom jeziku, naši će primjeri zazvučati: [ho`ze] (pri čemu zamjena izvornoga [x] s u nas postojećim [h] nije sporna): [venecuela]: [za`pata]; [barce`lona]: [ser`vantes]: [inter`meco]; [´meza,nin(o)].

Hrvatski izgovor [ho`ze]/ [xo`ze] umjesto [ho`se] očituje dva suprotstavljena načela u preuzimanju strane riječi:

- a) Prepoznavanje raskoraka između grafije i pridruženoga izgovora u izvorniku (j [x]) i sukladno tome maksimalno prilagođen izgovor hrvatskom sustavu (sustavu primatelju);
- b) Potpuno zanemarivanje činjenice da postoji podudarnost u izgovoru grafičkog znaka u jeziku davatelju i jeziku primatelju (s [s]).

Proizlazi da je uobičajeni izgovor vjerojatno posljedica prenošenja tog onomastika u hrvatski preko jezika posrednika: sjevernotalijanskih govora (koji su u kontaktu s hrvatskim) ili njemačkoga. Naime, u sjevernotalijanskim govorima, kao i u njemačkom, intervokalsko jednostruko -s- izgovara se kao zvučni alveolarni frikativ^{3/}, a nije isključen niti izravan utjecaj francuskoga jezika^{4/}. To, dakle, znači da smo izgovor toga vlastitog imena preuzeli iz drugog jezika ne vodeći računa o pravilima i mogućnostima vlastitoga.

Dva primjera, *Venezuela* i *Zapata*, koja smo uzeli iz srednjoameričkog i južnoameričkog španjolskog izazivaju ponešto drugačija pitanja: kako objasniti

² Za izgovor španjolskih riječi usp. Vinja (1985). Za izgovor talijanskih riječi usp. Muljačić (1972).

³ Usp. npr. njem. *die Hose* [ho:ze]; za glasovni sustav njemačkog usp. Žepić. Usp. tal. *cose* [ko:ze].

⁴ U francuskom izgovor je [ʒo`ze].

dva posve različita izgovora u slučajevima kad u izvorniku nema baš nikakve razlike u izgovoru glasa koji se bilježi grafemom -z-. Premda se u prvom slučaju (*Venezuela*) taj grafem nalazi u intervokalskoj poziciji, a drugi put u inicijalnoj, južnoamerički španjolski uvijek će ih realizirati kao [s]. Na pitanje koje se naravno nameće, poglavito strancu koji uči naš jezik, teško je dati posve siguran i točan odgovor. Trebalo bi istražiti, što je u slučajevima kao ovaj dosta teško, kanale širenja, odnosno prodiranja tih riječi u naš, kao i eventualne posrednike, zatim vrijeme i situacije u kojima su se te riječi počele rabiti. Možemo nagadati te reći da su na izgovor imena južnoameričke države također vjerojatno utjecali njemački ili talijanski jezik, a dobrim dijelom zasigurno i srpski mediji, poglavito nakon 1945. godine, s obzirom na to da se u sva tri jezika -z- iz naziva države izgovara kao bezvučna alveolarna afrikata^{5/}.

Sto se tiče izgovora prezimena meksičkoga junaka, *Zapate*, sasvim je sigurno da u posredovanju važećega izgovora u hrvatskom nisu sudjelovali niti njemački niti talijanski jezik, pa čak niti europski španjolski. Naime, da je onomastik *Zapata* došao do hrvatskoga posredstvom njemačkoga, tada bi izgovor vjerojatno bio [caˈpata] (što bi bilo u skladu s fonetskom normom njemačkoga jezika). Talijanski jezik također ne može biti posrednikom u prenošenju prezimena *Zapata* u hrvatski jezik jer bi u tome slučaju izgovor vjerojatno bio ili [c] ili [dʒ], a kako hrvatski ne poznaje zvučnu alveolarnu afrikatu, izbor bi se jamačno bio ograničio na prvu spomenutu mogućnost. Posrednička uloga španjolskoga podjednako je neutemeljena, budući da u standardnom španjolskom postoje samo interdentalni bezvučni frikativi, a to znači da bi izgovor bio [θaˈpata]. Iz svega toga proizlazi da je vlastito ime *Zapata* došlo u hrvatski drugim putevima: nije isključen njegov ulazak preko nekog drugog slavenskog jezika. U svakom slučaju riječ je prihvaćena, a izgovara se u skladu s pravilom "kako pišeš, tako čitaj", neovisno o tome što južnoamerički španjolski uopće ne poznaje zvučni alveolarni frikativ.

Recimo nešto i o izgovoru para riječi koji se sastoji od toponima i vlastitoga imena, no ovaj put pripada europskom španjolskom jeziku: *Barcelona* i *Cervantes*. U oba slučaja za slijed grafema c (+e, -i) u izvorniku nalazimo interdentalni spirant [θ] koji u hrvatskome jeziku ne postoji. Stoga je pri izgovoru poznatoga prezimena na djelu fonetska adaptacija, tj. približavanje najslbližijemu glasu koji postoji u jeziku primatelju, a to je hrvatsko [s]. I tu se suočavamo s problemom: pitamo se zbog čega ista vrsta prilagodbe koja je na djelu pri izgovoru antroponima ne djeluje i pri izgovaranju imena katalonskoga glavnoga grada. Otkuda u hrvatskom izgovor, u ovome drugom slučaju, [c]? I ovdje je posredovanje nekih susjednih jezika, naročito talijanskoga, manje vjerojatno. Najvjerojatnije je model bio opće čitanje latinskoga c + e kao [c] (primjerice *Cesar*, *Cicero*), a sigurno jest to da je riječ usvojena u hrvatski jezik bez grafičke adaptacije, ali da je pretrpjela značajnu fonetsku promjenu. Stoga izgovaramo

⁵ Usp. izgovor imena Suez u njemačkom, talijanskom pa i srpskom: na kraju je uvijek [c].

[barce'lona], kao i [venc'cucla], premda su razlozi posve drugačiji, a znanstvenoga objašnjenja nema.

Sljedeći par riječi, ovaj put uzet iz talijanskoga jezika, podjednako pobuduje pitanja u onoga tko se nada čvršćim pravilima za izgovor stranih riječi u hrvatskom jeziku. To su dvije vrlo česte riječi koje još uvijek nisu doživjele svoju potpunu, a to znači i grafičku adaptaciju, u našem jeziku: *intermezzo* i *mezzanin(o)*. U obje riječi, a prva je složenica⁶ standardnoga talijanskoga jezika, nalazimo isti element *mezzo/a*, koji je u prvoj riječi osnova složenice, dok je druga riječ izvedenica⁷.

U izgovoru naznačenoga elementa u talijanskome nalazi se geminirana zvučna alveolarna afrikata. U hrvatskom fonološkom sustavu ne postoji spomenuti fonem, a grupu -dz-⁸, koja postoji u kontaktnim pozicijama (*nadzor. hod. za tebe*) i izgovor koje se približava talijanskom /dz/. ipak ne možemo smatrati identičnim slučajem. Zbog toga je hrvatski morao prilagoditi izgovor te riječi svojemu fonološkom sustavu. U prvom slučaju (*intermezzo*) učinio je to zamijenivši zvučnu alveolarnu afrikatu bezvučnom⁹. No, u drugom slučaju (*mezzanin*), talijansku usvojenicu izgovaramo po pravilu "čitaj kako pišeš" ne vodeći računa o tome je pred nama gotovo identičan slijed fonema i da tip prilagodbe u dva slučaja nije dosljedan. Usput, poznavatelji talijanskog jezika znaju da digram -zz- u tome jeziku može biti izgovoren kao geminirana zvučna ili bezvučna alveolarna afrikata: [d̥z:] ili [c:].

Iz nekoliko navedenih razmatranja zaključujemo da nije baš lako izreći pravilo vezano za izgovor stranih riječi u hrvatskome jeziku. Oscilacije su, naime, znatne i to zbog nekoliko razloga. Na temelju primjera uočavamo:

U određivanju izgovora može sudjelovati jezik posrednik, ali bez čvrstoga pravila kod kojih se to riječi događa. Ponekad je za aktualni izgovor neke strane riječi bilo presudno zapravo nepotpuno znanje o fonetskom sustavu jezika davatelja (npr. *encim* < gr. *enzyma*¹⁰), kao i jezika posrednika u trenutku unošenja te riječi u hrvatski leksik. Postoje slučajevi kada se strana riječ u hrvatskom piše izvorno i izgovara tako da svaki grafem označavaa sebi pridružen glas u hrvatskome (Barcelona, Zapata).

Budući da ove napomene treba shvatiti kao izraz praktičnih teškoća vezanih za objašnjavanje izgovora stranih riječi u hrvatskome jeziku, mislimo da bi bilo korisno sastaviti svojevrstu sistematizaciju pravila za izgovor stranih riječi. Naročito, uzme li se u obzir da smo posljednjih godina svjedocima izgovora *šport* uz *sport*, *šprint* uz *sprint*, a znamo da se nekad govorilo i *student* i *štatut*. U

⁶ *intermezzo* < *intermedio* i *mezzo*, usp. Devoto-Oli, 1971:1186.

⁷ *mezzanino* dolazi od tal. riječi *mezzano*, usp. Devoto-Oli, 1971: 1406.

⁸ Sjetimo se svojedobno često spominjanoga političara Shevardnadzea čije se ime susretalo ne samo u tisku nego i u elektroničkim glasilima, te je, dakle, valjalo izgovarati /dz/.

⁹ Mnogi se hrvatski talijanisti ne slažu s tom prilagodbom, tj. s izgovorom [inter'meco].

¹⁰ U hrvatskom bi mogao ostati i izgovor kakav je u izvorniku: *enzim*, ali je utjecaj jezika posrednika, vjerojatno njemačkoga, bio dovoljno jak, a znanje o izgovoru grčkoga premalo.

skladu s time pribojavamo se nećemo li jednoga dana početi *spekulirati* oko cijena nekih vrsta spageta, ili će se djeca igrati *spekulama*, odnosno, nećemo li *špekulirati* o etimologiji nekih riječi i baviti se drugim *špekulativnim* temama. Čvrsto uvjereni kako se to ipak neće dogoditi, držimo da je prijeko potrebno znati, barem za budućnost našega jezika, kakav ćemo stav zauzeti prema izgovoru stranih riječi koje prodiru u naš jezik i uz koje se mogu očitovati problemi oko izgovora i to uslijed, uvijek prisutne, nepotpune podudarnosti fonoloških sustava i fonotaktičkih norma.

REFERENCIJE:

- Devoto, G. & Oli, G. C. (1988). *Dizionario della lingua italiana*. Firenze: Le Monnier.
- Muljačić, Ž. (1972). *Fonologia della lingua italiana*. Bolonja: Il Mulino.
- Brozović, D. (1991). Fonologija hrvatskog književnog jezika, u *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, str. 379-452. Zagreb: HAZU- Globus.
- Vinja, V. (1985). *Španjolsko - hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Žepić, S. (1991). *Grundbegriffe der Phonologie und ein Vergleich der phonologischen Systeme des Deutschen und Kroatischen*. (Kroatisch-deutsche kontrastive Studien). Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Vesna Deželjin
Faculty of Philosophy, Zagreb
Croatia

**SOME OBSERVATIONS CONCERNING THE PRONUNCIATION OF
FOREIGN WORDS IN CROATIAN (FRICATIVES AND AFFRICATES)**

SUMMARY

Despite the fact that the Croatian language has been standardized for more than 250 years, there are certain elements which signal that the question of standardization is still relevant. What might prove it is the pronunciation of foreign words, since inconsistencies and the lack of a norm are easily perceptible.

On the basis of several well known and frequent examples of foreign words - each of them containing a fricative or an affricate - some observations are made concerning the criteria of pronunciation at the moment of the acceptance of the word as well as the reasons for the prevalence of one criterion over the other(s).

Key words: *pronunciation of foreign words, Croatian language*
